

Posudek dizertační práce

Název práce: Paměť a čas v Augustinových *Vyznáních* a v Proustově *Hledání ztraceného času*

Předkladatelka: mgr. Alena Roreitnerová

Synoptické hodnocení

(I.) Hlavním přínosem předkládané práce je oddíl věnovaný Proustovi. Zde autorka nabízí strukturovanou typologii podob, které v *Hledání ztraceného času* získává časová zkušenost. Prokazuje přitom důvěrnou znalost rozsáhlého textu a na snadno „stravitelné“ ploše přibližně 130 normostran umožňuje skutečně instruktivní vstup do poetiky Proustova románu. K přesvědčivosti přispívá, že interpretace soustavně vychází z celých odstavců či výstupů, nikoli z krátkých citátů bez kontextu, jak je to ve velké části proustovské literatury časté. Bylo by vskutku žádoucí, aby tento oddíl po přepracování vyšel v knižní podobě.

Přepracování ovšem nebude moci být čistě kosmetické, text trpí dílčí tematickou nejasnostmi jak u jednotlivých kapitol a podkapitol, tak ve stanovení celkového tématu. Již nynější verze ale vytyčuje dostatečně jasnou interpretační páteř; uspokojivý a přínosný výsledek je na dohled.

(II.) Část věnovaná Augustinovi předkládá kultivovaný průběžný komentář k vybraným pasážím *Vyznání* a k závěrečné knize pojednání *De musica*. Autorka osvědčuje schopnost filologického čtení a kultivovaného vyjadřování, komentář obecně vzato zachovává přiměřenou rovnováhu věrnosti textu a odstupu od textu. Jednotlivé úvahové segmenty dizertace poskytují orientaci v jednotlivých krocích Augustinových úvah.

Oproti proustovské části zde ale ani po dvojitěm čtení nejsem schopen vysledovat celkovou linku toho, oč autorce samostatně jde. Tento obsahový problém je spjat s problémem metodologickým. Pojednávaná témata a pojednávané úvahy jistě určitou koherenci mají: zachovávají si ji na půdorysu *Vyznání* a v celku Augustinova křesťanského myšlení. Autorka se však k textu *Vyznání* i k celkové tkáni Augustinova myšlení vztahuje jen velmi selektivně – což je koneckonců dokonale pochopitelné a očekávatelné, potřebovali bychom ale znát *motivaci, kritérium* apod. toho, co se v dizertaci podniká.

(III.) Propojení obou částí se nejenom nezdařilo, ale lze přímo tvrdit, že o ně ani nebylo vážně usilováno: jak v úvodu, tak v závěru takřka bez výhrad platí, že Augustin a Proust jsou prezentováni samostatně, obsahová charakteristika jejich shod (nebo i rozdílů) se v práci o rozsahu cca 400 normostran omezuje na jednotlivé odstavce a *obiter dicta*.

Podrobnější vyjádření

I. Proust

Čtení proustovského oddílu pro mne bylo skutečným přínosem a domnívám se, že tutéž roli může text po přepracování sehrát i pro širší publikum, zcela přesvědčeně proto vybízím k podniknutí kroků směřujících k eventuální publikaci. Na základě dvojího pozorného čtení však považuji za nutné úpravy popsané níže.

A. Podoby časové zkušenosti

Předložený výklad *Hledání* je postaven na rozlišení tří základních podob časové zkušenosti, to se ale čtenář dozvídá až v průběhu četby a spíše mimoděk, v souborné formulaci pak takřka až *ex post*.¹ I teoretický text samozřejmě mívá své „napětí“, u hlavních „aktérů“ však bývá k užítku představit je s jistým předstihem.

a) První podobou je „hodina“ (*heure*) čili kvalitativní čas. Toto je takřkajíc základ, na němž autorčina následná interpretace stojí, a je v práci představen přesvědčivě a působivě. Mám ale i zde několik připomínek:

(i) Téma je zřetelně představeno citátem pasáže o Buloňském lesíku, pak ale text paprscitě vybíhá k několika dalším (a interpretačně náročným) aspektům, načež se výklad k tématu „hodiny“ po přibližně deseti stranách vrátí a doplní souvislosti, jež by bylo užitečnější představit hned ze začátku. Doporučuji tedy přejít od kapitoly 1.1.1 ke kapitole 1.1.4 a pak 1.1.7, takto získat úvodní výklad a až na něj navázat témata nyní vložená.

(ii) Až s jistým odstupem se o „hodině“ začne mluvit jako o „diferencovaném čase“.² Diferencovanost však lze konstatovat u všech tří navržených podob časové zkušenosti a u „hodiny“ je, *co do celkového efektu*, zdaleka nejmenší: ano, zkušenost „hodiny“ je vnitřně

---

1 Na str. 177, deset tiskových stran před koncem oddílu.

2 Kapitola 1.1.5 sice nese nadpis „Diferenciace času“, termín zde však není zaveden ani objasněn.

diferencovaná, ale *současně* je tato diferencovanost pojata do celkové a jedolité „nálady“. Je proto, *to say the least*, vrcholně matoucí zavádět pro „hodinu“ synonymum „diferencovaný čas“, pokud tato volba není zdůvodněna.

(iii) „Podvědomým“ zdůvodněním uvedeného úzu je nejspíš fakt, že autorka chápe „hodinu“ jako čas počítaný duší nebo čas sledovaný v jednotné pozornosti. To ale opět není nikde zdůvodněno a nabízí se podezření, že jde o projekce ze čtení Augustina. V jakém smyslu je zkušenost krásy Buloňského lesíka formována *aktivní* pozorností? Ať už bychom aktivní pozornosti přisoudili sebevýznamnější roli, bude to role jen dílčí. A proč spojovat zkušenost „hodiny“ s počítáním? Ano, mohou nás napadnout argumenty s oporou v Aristotelovi či Augustinovi – ale budou výstižné i pro Proustovu poetiku? Odpověď rozhodně není evidentní, nelze ji jen tak předpokládat. (Parenteticky zde doplníme k autorčiným vlastním parentezím: vytrvalé odkazy k aristotelské definici času jakožto „počítaného duší“ samy o sobě dokazují, že zjednat si v aristotelském rámci přístup k fenoménu vnitřního času nejspíš nebude tak vyloučené, jak autorka opakovaně tvrdí.)

b) Pro druhou podobu autorka užívá jednak označení „časová posloupnost“, jednak „destruktivní čas“ (či blízké ekvivalenty obojího). Druhá volba je přesvědčivá: čas-ničitel navozuje fenomén zapomnění, bez něhož se při rozboru Prousta jistě neobejdeme. První termín (tj. „časová posloupnost“) je naopak diskutabilní, a to (zjednodušeně řečeno) verbálně i věcně:

(i) Verbálně z podobných důvodů, jaké jsme uvedli výše u „diferencovaného času“: aspekt posloupnosti vykazují všechny tři probírané podoby časové zkušenosti a nezdá se, že by právě druhá podoba vykazovala posloupnost zvlášť silně. Pro zapomnění je přece příznačné, že léta plynou, aniž bychom je počítali (viz citát na str. 134), v tomto ohledu jde tedy spíše o skok; z jiného úhlu lze podotknout, že proces zapomínání jde u Prousta v *protisměru* vůči proběhnuvším a pamatovaným stavům, a spíše než o posloupnost jde tedy o její opak, regres. Každopádně by daný termín bylo nutné zavést a motivovat.

(ii) Implicitní motivace nejspíš tkví právě v tom, že autorka spojuje fenomén časové destrukce čili zapomnění s fenoménem střídání „hodin“: moře pozorované v Balbecu je

každý den jiné, v tomto smyslu vzniká *posloupnost* stavů, kdy následný plně nahrazuje předchozí a ten je *v jistém smyslu* eliminován. Zdá se mi ale zjevné, že se zde nabízí spíše blízkost, ne-li přímo ekvivalence s „hodinami“ než s ničením-zapomněním: i pobyt v Balbecu má svou jednotící náladu, založenou právě na tom, že moře bylo každý den jiné. Každopádně si dovolím tvrdit, že tato vazba je spontánněji přijatelná, a pokud ji autorka chce odmítnout, měla by to učinit výslovně a na základě úvahy.

c) Pro třetí podobu zavádí autorka označení „konstelace“, někdy i s poukazem k významu „suhvězdí“, někdy bez. Obecně vzato, konstelací se míní uspořádání tvořené různorodými zkušenostními postoji. Jedním příkladem konstelace je dle autorky vztah vypravěče a Roberta de Saint-Loup vůči Ráchel: způsoby, jak ji jeden a druhý vnímají, jsou *principiálně* neslučitelné a dokonale se doplňují. Jiným příkladem konstelace je dle autorky vztah Marcela k vévodkyni de Guermantes, kdy vévodkyni z doby dětství vnímá jako jinou osobu než vévodkyni z období dospělosti: množství vztahů tu je neurčité a jejich neslučitelnost pramení z Marcelovy osobní zkušenosti. A opět jiným příkladem konstelace je závěrečné *matiné* se svým zcela specifickým uspořádáním – které autorka velmi dobře přibližuje. Domnívám se, že tu je pod jediným záhlavím sloučeno vícero fenoménů podstatně odlišných v jejich vztahu k fenoménu „hodiny“, resp. *imprese*, a fenoménu zapomnění, resp. *indiference* (u vypravěče a Saint-Loupa jde o rozdíl *imprese* vs. *indiference*, u vévodkyně o rozdíl různých okruhů *impresí*, u *matiné* minimálně o zvláštní *syntézu* obojího), a pointou výkladu by mělo být jejich náležité utřídění.

B. Otázka hlavního tématu

Autorčín výklad, *tak jak je již nyní zformulován*, předkládá interpretaci Proustovy románové analýzy *poznání*. Téma je jasně nastoleno již fascinujícím citátem na str. 106: Proustův vypravěč nastiňuje extramisivní teorii vnímání, v němž *naše vnímající duše* co do tendence *vychází ven k věcem a mění je* – ale (obvykle) beze zdaru: až k *matérii věcí* není s to proniknout; a proto jejímu vnímání také unikají *materiální, organické změny věcí*. Toto téma pak autorka *de facto* sleduje, zpravidla se mu ale vyhýbá v nadpisech a ve volbě dominantních termínů. Tato *kontorze* je zbytečná. Souvislost *imprese*, *iluze*, *věřícího*

mínění čili doxa (*croyance*), zvyku, zapomnění, indiferentního poznání, poznávací projekce a poznávací syntézy je v textu vytčena a jejím zřetelným nasvětlením celý výklad jen získá na konzistenci.

Z hlediska poznání pak nutno interpretovat i téma umění, které bude ve výkladu jistě implicitně, resp. v náznacích přítomno od začátku, ale domnívám se, že bude ku prospěchu odsunout jeho souvislý výklad co nejbliže ke konci.

Pokud by fenomén nečasovosti (nadčasovosti) u Prousta měl tvořit svého druhu pointu, jak to autorka zamýšlí, bylo by nutné se mu tematicky věnovat a neomezovat se na takřka prázdné konstatování, že jde o cosi podobného augustinské věčnosti (ovšem, dodejme, postrádající snad všechny specifické rysy, které Augustin považoval za určující).

V této souvislosti budiž podotknuto, že podaný výklad je normální ukázkou literární interpretace, není žádný důvod řadit jej k filosofii. Pokud by *nyní podaný výklad* měl získat filosofickou vazbu, jejím zdrojem by byla epistemologie od (řekněme) Humea a Locka po (reinterpretaci provedenou u) Heideggera. Interpret dovolávající se fenomenologie by sotva mohl opomenout ohled na analýzu pasivní syntézy u Husserla nebo na Heideggerovu *Befindlichkeit*, sotva by mohl ocitovat pasáž uvedenou na str. 180 a neuvědomit si spojitost s *Kritikou soudnosti*; toto je cesta, po níž by se autorka musela dát, pokud by *nyní předložený* text chtěla zhodnotit i filosoficky. Jednalo by se ovšem o samostatný projekt, byť – vzhledem k Proustovi – na materiálově získaném základě.

II. Augustin

Tématem první části je čas a paměť v Augustinových *Vyznáních*. Toto téma lze v zásadě pojmout dvěma způsoby. Lze vyjít od jednoty *Vyznání* a zkoumat roli času a paměti v nich. Nebo lze X. a XI. knihu extrahovat jako samostatnou úvahu a posoudit, co přesně se dozvídáme (nebo co se nám dává k věření) v těchto oddílech, jež mají čas a paměť za výslovné téma.

Tyto dva přístupy lze jistě kombinovat, například činit napřed jedno, pak druhé a pak porovnat výsledky obou přístupů. *Nakonec* ale (pokud jde o téma „čas a paměť ve *Vyznáních*“ – a nikoli o nějak jinak charakterizované téma) musí dosažené výsledky spadat

buď pod jednu, nebo pod druhou rubriku: *bud'* je pro nás rozhodující autoritou celý text a jeho koherence; *nebo* je pro nás rozhodující autoritou souvislé tematické zkoumání v X. a XI. knize, hypoteticky kladené jako samostatné.

Autorka proklamuje, že jí jde o imanentní čtení *Vyznání*, de facto ale provádí čtení X. a XI. knihy. Ke knihám I.–IX. se sice vztahuje, komentář k nim ale zabere jen několik jednotlivých stran. O závěrečných knihách pak nacházíme spíš jen jednotlivé věty. Přestože je tedy například věnována obsáhlá pozornost tomu, jak Augustin v XI. knize užívá příkladu Ambrožova hymnu *Deus creator omnium*, není nijak využito faktu, že Ambrož je klíčovou postavou předchozího vyprávění a proces stvoření světa je hlavním tématem závěrečných knih. Na místě, kde je vyprávění úvodních devíti knih charakterizováno nejobsáhleji, čteme, že „Monika je postavou, která jako by se zrodila spolu s Augustinovou pamětí“ (str. 72) – což by bylo možné tvrdit, kdybychom chtěli *Vyznání* dekonstruovat, ale sotva se toho lze opovážit (toto sloveso je zde na místě), pokud chceme zachovat elementární věrnost Augustinově vlastní perspektivě. (A nejde o výrok mimoděčný – je oporou rozsáhlejší interpretační úvahy.) Celek *Vyznání* pak je charakterizován jako *postup* od jednoho Augustinova stavu k jinému Augustinovu stavu – jako by promlouvající-vzpomínající Augustin (na rozdíl od popisovaného-vzpomínaného Augustina!) byl vůči Bohu v závěru spisu v jiném, „lepší“ postavení než na počátku.

Koncentrací mých obtíží je podkapitola věnovaná společnému času u Augustina (str. 78–79). Autorka problém vlastními slovy referuje v jakési zvláštní redukci na Augustina a Moniku (neboť jen o nich je ve *Vyznáních* výslovně řečeno, že se jejich život stal jedním) a výhradně prizmatem subjektivních časových struktur. V poznámkách přitom odkazuje ke zdrojům u Augustina, kde se jednoznačně odkazuje ke spojení duší v církvi jakožto společenství lásky. Pro účely posudku se chci omezit na tento *formální* rozdíl: Augustin v citátech hovoří o soužití věřících v lásce, hlavní text hovoří o vztahu časové zkušenosti a věčnosti. Odkud tato redukce? Z hlediska *Vyznání* jakožto *celku* k ní důvod není: Augustin se vyznává jakožto *celý* člověk (nikoli abstrahovaná zkušenostní struktura) vprostřed stvořeného *světa*. A pokud nám jde o interpretaci X. a XI. knihy v jejich samostatnosti, jakým právem pak referujeme k Augustinovu komentáři k evangeliu podle Jana?

Augustinovská část pro mne proto zůstává interpretačním cvičením, jehož motivaci nenahlížím, a nejsem proto schopen ocenit ani jeho výsledky.

III. Komparace

O vztahu obou pojednaných autorů se práce vyjadřuje jen velmi stručně. Výsledkem jsou zčásti absurdně silné formulace („[B]ez Augustinova konceptuálního rámce (zejména pokud jde o zkoumání času) by bylo obtížné filosoficky myslet, jak uvažuje o čase a paměti Proust. Nakolik se to ale podaří, je možné v Proustově *Hledání* najít románové uskutečnění a další rozvinutí myšlenek, které v jakési koncentrované podobě rozvrhl už jeho o patnáct set let starší předchůdce“, str. 31), zčásti bizarně vágní analogie („Minulost zahrnutá v synchronním pohledu se proto – pomocí vyprávění, které je následně jakoby zhuštěno v paměti – stává jakousi oklikou, jež vede k nečasové sféře, která ve *Vyznáních* a v *Hledání* orientuje také budoucnost v podobě uskutečnění – uměleckého či náboženského – poslání“, str. 216).

Zvláště frustrující je, když se konkrétní, detailní poměření Prousta s Augustinem – resp. kontextů, v nichž se pohybují – takřka vnucuje, není však provedeno. To je případ pasáže o sledování herečky Bermy s vypjatou pozorností, citované na str. 137, i popisu vstupu paměti do vnímání hned na následující straně, je to případ popisu toho, jak jednotlivci udávají „míru plynoucího času oním otáčivým pohybem, který vykonal[i] nejenom kolem svého vlastního středu, ale i okolo druhých“ (citováno na str. 178), a také v textu citovaných Proustových opakovaných zmínek o „vzkříšení“.

Zformulovat celkové hodnocení je pro mne svrchovaně obtížné. Práce trpí hlubokou nejasností tématu, otázka po metodologii ani není seriózně položena. Díky proustovské části však text má svůj významný přínos. Některé námitky v rámci obhajoby vyjasnit lze, některé nikoli. Doporučuji zaměřit se na následující otázky (coby v daném formátu zvládnutelné):

a) Co je vlastně předmětným východiskem interpretace v části věnované Augustinovi? Čeho výklad se tu předkládá?

- b) Jaké postavení má osobní zkušenost – ať empirická, či apriorní – v celku *Vyznání*?
- c) Jak přesně chápat vzhledem k Proustovi interpretační pojem konstelace a jak se vztahuje ke zbylým dvěma podobám časové zkušenosti, vyčleněným předloženou interpretací?
- Práci doporučuji k obhajobě.

V Praze dne 2. 6. 2018

Martin Pokorný, PhD.

ÚČLK FF UK